

ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРДА АРТ ПЕДАГОГИКАНИНГ ПОТЕНЦИАЛИНИ РЎЎБГА ЧИҚАРИШ УЧУН ПЕДАГОГИК ШАРОИТЛАР

Ҳаққулов Тоҳир Раҳматович
Жиззах давлат педагогика университети

Аннотация:Мақолада тарбиявий ишларда арт педагогиканинг потенциалини рўёбга чиқариш учун педагогик шароитлар ҳақида сўз юритилган, бунда тарбия нафақат оила, мактаб, болалар ва ёшлар ташкилотларида олиб бориладиган жараёнлар бўлибгина қолмай, унинг етакчи ғоялари оммавий ахборот воситалари, газета ва журналлар орқали сингдирилган мафқурани ҳам ўз ичига олади.

Калит сўзлар: Тарбия, оила, мактаб, болалар, ёшлар, ташкилот, жараён, етакчи ғоя, оммавий ахборот воситаси, мафкура.

Тарбия инсон шахсини шакллантириш, унинг ижтимоий, сиёсий, маданий, маърифий ҳаётида фаол иштирокини таъминлашга қаратилган барча таъсирлар, тадбирлар, ҳаракатлар, интилишлар мажмуини англатади. Тарбия нафақат оила, мактаб, болалар ва ёшлар ташкилотларида олиб бориладиган жараёнлар бўлибгина қолмай, унинг етакчи ғоялари оммавий ахборот воситалари, газета ва журналлар орқали сингдирилган мафқурани ҳам ўз ичига олади. Зеро, тарбия таълимга нисбатан кенгроқ бўлган тушунчадир. Бундай тарбиянинг оила ва тарбиявий муассасалар ҳамда жамоат ташкилотлари томонидан амалга оширилишини назарда тутати. Шу жиҳатдан тарбия таълим олиш билан чамбарчас боғлиқ ҳолда амалга оширилади. Таълим – тарбия орқали шахда эзгу маънавий – ахлоқий сифатлар ташкил топади

Тарбиявий ишларни ташкил этишнинг асосий таркибий қисмлари куйидагилардан иборат:

- мақсаднинг аниқ мезонларда ифодаланиши;
- фаолият мақсадини амалга оширишда хизмат қилиши;
- болалар тарбиясидаги фаолиятни ўқитувчи, ота – она ва жамоа билан ҳамкорликда бошқарувни таъминлаш муҳимдир.

Тарбиявий ишларни ташкил қилиш ва унинг салоҳиятини ошириш бола қалбида инсоний фазилятларни сингдириш кўп жиҳатдан тарбиячи-тарбияланувчиларнинг ижодий фаолиятини ташкил этишга боғлиқ. Улар куйидаги омилларни қўллаш асосида вужудга келади:

- тарбия жараёнини ташкил қилишдаги муносабатлар. Бунда тарбияланувчиларнинг кундалик ҳаётий воқеалари жамоадаги тартиб қоида ва хулқ-атворлар ҳақидаги мотивлар ва уларга бир бутун ёндошув кабилардир;

- тарбиявий ишларнинг мақсади, аниқлиги ва таъсирчанлиги. Тарбиявий жараённи лойиҳалаштириш, шакл, метод, шарт – шароитларни олдиндан аниқлаб қўйилган мақсадга мувофиқлаштириш;

- тарбиячи ва тарбияланувчиларнинг ўзаро муносабатлари. Тарбиячи ва тарбияланувчиларнинг руҳий ҳолатлари, мулоқат ва муносабатда бўлишлари, руҳий шарт – шароитлар яратилиши, тарбиявий тадбирларни гигиена қоидаларига мослаш, эстетик талабларга жавоб бериши, тарбиявий ишларни муваффақиятли ташкил этиш функцияларидан биридир.

- Ўқувчи – ёшларнинг фаоллиги ва мустақил ижодий фаолиятини ташкил этиш. Тарбиявий тадбирларни ташкил қилишда ўқувчи ёшларнинг фаоллиги кўп жиҳатдан ихтиёрийлик, ташкилотчилик ва ижодкорлигига боғлиқ;

- Тарбиявий ишлар таълим жараёнида олган билимларига уйғун бўлиши. Тарбиявий ишларни режалаштиришда турли фанларнинг интеграцияси ҳисобга олиш ижобий характер касб этади. Тарбиявий ишлар методикаси ёш авлодни ҳар тамонлама баркамол авлод қилиб тарбиялаш, улар онгига миллий ғояни сингдиришда ҳар тамонлама таъсир кўрсатади.

Ўзбекистон Республикаси Конститутсиясида ҳар бир фуқоронинг илм олиши, ўз қобилиятларини ҳар тамонлама ривожлантириш таъкидланади. Таълим тўғрисида қабул қилинган қонунда мактабнинг, унда амалга оширилаётган таълим-тарбиянинг мазмуни амалга оширилиши лозим бўлган тарбиянинг вазифалари белгилаб берилди.

Маълумки ёш авлодга тарбия бериш жараёнида мактаб жуда катта аҳамият касб этади. Ўқувчиларга тарбия бериш, уларга таълим бериш билан биргаликда амалга оширилади. Аммо, тарбиянинг ўз вазифаси, мазмуни, амалга ошириш усул ва воситалари мавжуд. Ўқиш ва тарбия жараёнининг узвийлиги таълим муассасалари олдига қўйилган энг муҳим педагогик вазифалардан бири ҳисобланади. Шунинг учун синфдан, мактабдан ташқари тарбиявий ишлар бевосита ўқув жараёни билан боғлангандир.

Юртимизда олиб борилаётган маънавий – маърифий ишлар ўқув муассасалари таълим-тарбия масканлари, клублар, ахборот-ресурс марказлари, маданият ва истироҳат боғлар фаолиятини қамраб олади. Бунда музей, кинотеатр, театр ва бошқа маданий-маърифий муассасалар, шунингдек газета, журналлар, Интернет, радио, телекўрсатувлар муҳим ўрин эгаллайди. У ўз мазмунига кўра :

- ёшлар дунёқарашини шакллантириш
- маънавий - ахлоқий тарбия бериш;
- Бунёдкор ғоялар тарғиботи билан шуғулланиш;
- Иқтисодий билимларни ошириш;
- илмий-техникавий ишларнинг жадаллаштириш;
- маънавий – маърифий ишлар бўйича тарғибот-ташвиқотлар олиб бориш;
- эстетик ва жисмоний тарбияни янада жадаллаштириш;
- бадиий ҳаваскорлик йўналишларини юқори босқичларга олиб чиқиш;
- маданий дам олишни ташкил этиш;
- ёш истеъдодларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ишларини олиб боради.

Истедодли, ишбилармон, мохир тарбиячилар ёш авлодга инсоний хислатларни жумладан:

- эзгулик ва меҳр-оқибатни;
- улуғворлик ва гўзалликни;
- виждонийлик ва меҳр-шафқатни;
- табиатни ардоқлашни;
- яқинларини қадрланни;
- инсонларни ҳурмат қилишни;
- ўз устида ишлашни;
- ёвузликни қоралашни;
- нафис туйғуларга ошно бўлишни;
- баддий асарларни мушоҳада қилишни;
- театрлага бориш маданиятини;
- киноларни таҳлил қилиш малакасини шакллантиради

Таълимни модернизациялаш босқичида таъминловчи педагогик жараёни қуришнинг инновацион шакллари ва моделларини излаб топиш ва жорий этишнинг аҳамияти шахсни шакллантириш учун қулай шароитлар.

М. И. Воловикова, Т. А. Соколова, Е. А. Ямбург тадқиқотлари билан тасдиқланган ўқувчининг умумий психологик кайфиятига ва фаолияти самарадорлигига салбий таъсир етувчи салбий ҳис-туйғуларнинг ўқув жараёнида сезиларли даражада ошганлигини таъкидлаш лозим. Е. А. Янгичернинг фикрига кўра, кўпгина замонавий мактаб ўқувчилари салбий ҳолатлар (хавотир, ноаниқлик, аччиқланиш, мувозанақизлик ва ҳоказо.), чунки талаба маълумот билан ортиқча Юкланган дунёда яшайди. Шу билан бирга, у ўзининг ижодий ўзини сақлаб қолиши ва ҳиссий жиҳатдан барқарор асаб тизими, натижада салбий ҳиссий ҳолатларнинг олдини олиш, уларнинг характерини мустаҳкамлаш, шунингдек, шахснинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш муаммоси долзарб бўлиб қолади.

Е. В. Таранованинг фикрича, таълим муассасалари амалиётида санъатнинг тарбиявий имкониятлари ва ахлоқий-эстетик қадриятларидан тўла фойдаланилмайди [15]. Худди шу фикр А. А. Мелик-Пашаев томонидан бадий таълимга оид тадқиқотларда тасдиқланган.

Учта қайси экан? Вилоятда олиб борилган тадқиқотлар, мактаблардаги сўровимиз ушбу муаллифларнинг позициясини тасдиқлади ва бошланғич мактабда таълим воситаси сифатида санъат асосан санъат цикли дарсларида амалга оширилади деган хулосага келишимизга имкон берди. Бироқ, ўқитувчилар ишини таҳлил қилиш жараёнида биз биринчи навбатда санъат дарсларида тасвирий саводхонликка; мусиқа дарсларида хор қўшиқчилигига; адабиёт дарсларида ифодали ўқишга устунлик берилади деган хулосага келдик. Шунинг учун ҳам тарбиявий ишларда бунга жуда кам эътибор қаратилмоқда. Юқоридагилар билан боғлиқ ҳолда, педагогика фанининг долзарб вазифаси бадий педагогикани турли хил педагогик муаммоларни ҳал қилишга санъатни жалб қилиш механизмларини ўрганадиган илмий йўналиш сифатида кўриб чиқишдир.

Шу билан бирга, дейди А. Ю. Сметанина, бадий педагогикадан фойдаланиш самарали тарбиявий таъсирга ега, чунки у хар бирининг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, шунингдек, шахснинг қиймат йўналишларини намоён қилишда қиймат-фаолият турининг замонавий педагогик психологияси маълумотларига асосланади. Муаллиф ўз позициясини асослаб, эстетик фаолият маҳсулотларини идрок этиш ва кўпайтиришда психологик қулайликка эътибор қаратади, бу эса унга шароит яратади соғломлаштирувчи таълим амалга оширилади.

Педагогика фанининг йўналиши бўлмиш артпедагогика шаклланиш жараёнида бўлиб, турли "артпедагогика" тушунчасининг кўпинча маъно алмаштиришга, пайдо бўлишига олиб келадиган талқинлари ноаниқликлар, илмий турли соҳалардаги функцияларни аралаштириш ва амалий фаолиятга нотўғри талқин қилмоқда..

Л. А. Аметова - Давидованинг фикрича, таҳлил қилинаётган тушунча "бадий-терапевтик педагогика" деб талқин этилади, В. Р. Анисимов уни "эстетик педагогика ёки санъат психопедагогикаси" деб атайди, О.С. Булатова уни "бадий-педагогик ёндашув" деб билади. Шуни таъкидлаш керакки, Е. А. Медведева томонидан берилган бадий педагогиканинг таърифи уни педагогиканинг махсус йўналиши сифатида аниқлашга имкон беради, бу ерда тарбия, таълим, шахсий ривожланиш ва уни тузатиш санъат ёрдамида амалга оширилади деган фикр олға сурилади.

Бадий педагогиканинг моҳияти энг умумий шаклда санъат ва педагогика синтези сифатида тавсифланади, бадий ва бадий-ижодий фаолият орқали бадий таълимнинг педагогик жараёни назарияси ва амалиёти ривожланиши таъминланади. Е.В.Хрисанова ва Н.Ю.Сергеева уни тўлдириш керак, деб ҳисоблашади, чунки артпедагогик шакллар, воситалар ва усулларни қўллаш доираси нафақат муаммоли, балки патологик ривожланиш аномалликлари бўлмаган бошқа барча болаларни тарбиялашни камраб олиши керак. Психологик ва педагогик адабиётларни ва олинган экспериментал маълумотларни таҳлил қилиш асосида муаллифлар бадий педагогиканинг қуйидаги таърифини таклиф қилишади:

"Бадий педагогика-бу санъатнинг интеграциялашган таъсири орқали болаларни тарбиялаш ва ривожлантириш қонуниятларини ўрганадиган педагогика фанининг бир бўлими бўлиб, унинг мақсади талабага санъатда жамланган умуминсоний кадриятларни тушунишда ёрдам беришдир"

Бадий педагогиканинг ўзига хос хусусияти-бу ривожланиш ва тарбиялаш салоҳияти, тарбиялаш ва ривожлантириш салоҳиятига ега бўлган бадий ва бадий-ижодий фаолият воситалари билан ишлаш, ўзини англашни ва ўзи билан уйғунликда яшашни ўрганишга ҳисса қўшиш, гўзаллик ва ахлоқ қонунларига мувофиқ дунёни билиш. Бундан ташқари, бадий педагогиканинг вазифалари болаларнинг бадий ва техник кўникмаларини оширишни ўз ичига олмайди, чунки бунинг учун асосий вазифалар ижтимоий-ахлоқий йўналиш, инсонпарварлик йўналтирилган хулқ-атвор моделларини ишлаб чиқишдир, бунинг натижасида талаба

шахсига чекланган тарбиявий таъсир тенденциялари енгиб чиқилади. мактаб бадий таълимнинг асослари.

Артпедагогика, Ж. С. Валеева, М. В. Гузеваларнинг фикрича,:

- таълим жараёнида санъат воситаларидан фойдаланиш;
- таълим жараёнида ўқитувчининг ўқувчилар билан мулоқотининг устунлиги;

- ўқитувчи ва ўқувчининг биргаликдаги бадий ижоди, ўқув ва синфдан ташқари ишларнинг турли хил турларига бирлаштирилган;

- бадий асарларнинг турли мавзуларни ўрганишга киритилиши.

шахснинг маънавий неоплазмаси, ўзида гўзалликни гўзалликдан ажрата олиш; уйғунликдан уйғунлик; санъатда, инсонда, ижодда, амалларда гўзалликни кўриш; оммавий, юзсиз ерсатз маданияти таъсирига чидамли бўлиш.

Бадий фаолиятни болаларнинг маънавий-ахлоқий ривожланиши усули сифатида ўрганиш, А.Ю.Сметанина санъатнинг имкониятларини таъкидлайди, бу айниқса муҳимдир ахлоқий тарбияни санъат педагогикаси воситасида ташкил етишда:

- мураккаб ўзаро таъсир туфайли санъат таъсирининг яхлитлиги ва чуқурлиги, шунингдек, гуруҳ фаолияти таъсири билан кучайтирилган атроф-муҳит таъсири;

- иштирокчиларга юқори даражадаги эркинлик, ўзини намоён қилиш ва шу билан бирга барқарор формулалар мавжудлиги билан ҳимояланган импровизацион ҳаракатлар;

- ҳар бир иштирокчига баҳолаш ва таққослашдан кўрқмасдан, ўз ҳис-туйғулари ва тажрибаларини тўлиқ ва етарли даражада ифода етишга имкон берадиган вазиятни баҳолашнинг етишмаслиги;

- амалга оширилаётган ҳаракатларга юқори даражада жалб қилиш, иштирокчиларга ўз муаммоларини янада чуқурроқ ва тўлиқ англаш ва ишлаб чиқиш имконини беради;

- халқ ижодиётининг табиатидан келиб чиқадиган муаммони ифода етиш усуллариининг ўзгарувчанлиги, бу ерда импровизация элементлари мавжуд бўлиб, бу ҳар бир иштирокчига ўзини намоён қилишнинг етарли усулини топишга имкон беради;

- мажбурий муваффақият ҳолатини яратиш, чунки артпедагогик машғулотлар ўзига хос қобилиятларни талаб қилмайди ва шу билан бирга ижодий ўзини намоён қилишга ҳисса қўшади, бу еса ҳар бир иштирокчига ўзини муваффақиятли фаолият субъекти сифатида ҳис қилишига имкон беради;

- коллектив эстетик тажриба муҳитини яратиш, бу муваффақият омили, қулай ҳиссий фонни ривожлантириш;

- технологик устунлик бўлган артпедагогик таъсир усулларида фойдаланишнинг нисбий мавжудлиги.

Е. М. Клемяшованинг иши алоҳида қизиқиш уйғотади. талаба учун ҳиссий жиҳатдан муҳим ижодий ҳаракатлар (ўзаро таъсирлар) санъати ёрдамида амалга ошириш шахснинг фаол шаклланишига ёрдам берадиган

педагогик усуллар тизими. Ёш мактаб ўқувчиларини ўқитишнинг бадиий технологиялари табиий ва ички дунё билан ўзаро муносабатларни тушунишга, талаба томонидан ахлоқий қадриятлар ва меъёрларни ички қабул қилишга, ахлоқий такомиллаштириш истагига қаратилган бўлиши керак. Шу билан бирга, технологиялар табиатда қўлланилади ва ёш мактаб ўқувчиларининг психо-ёш хусусиятларига, уларнинг ўзига хос хусусиятларига қаратилган дунёқарашлар ва бошқалар билан ўзаро муносабатлар тажрибаси. Амалга ошириш санъат технологиялари ҳисса қўшади:

- боланинг ҳиссий-ҳиссий, хаёлий соҳасини ривожлантириш, атрофдаги дунёни ҳиссий-эстетик идрок етиш қобилияти;

- ҳиссий ва емпатик таъсирчанликни ривожлантириш, тажриба қилиш қобилияти, раҳм-шафқат, табиат, санъат, атрофдаги одамларнинг ҳолати ва ўз ички дунёси тасвирларига кўникиш; ҳамдардлик ва ҳамдардликдан ўзаро таъсирга ўтиш истаги, ёрдам;

- масъулият ҳисси, ахлоқий танлов қилиш қобилияти ва истагини ривожлантириш, ўзига ва атрофдаги ҳамма нарсага ҳурмат;

- эстетик тажриба тажрибасини тўплаш, санъат асарлари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш, ўзи ва атрофдаги дунё билан уйғунлик туйғусини тушуниш [8].

Кичик ёшдаги мактаб ўқувчиларининг ахлоқий тарбиясини шакллантириш бўйича ишнинг биринчи босқичи болаларнинг ахлоқий тарбиясининг кўрсаткичи бўлган ёш мактаб ўқувчиларининг бир-бирига бўлган муносабатларини аниқлашга қаратилган бўлиши керак. Шу билан бирга, ижодий бадиий фаолиятга асосланган диагностика болалар томонидан яратилган асарлар ташқи дунёни идрок етишнинг individual кўрсаткичлари эканлиги ҳақидаги таълимотга асосланади, бадиий педагогикада ўзаро таъсирнинг шакллари қуйидагилардир: талаба-санъат-ўқитувчи; талаба-санъат-тенгдош; талаба-санъат-ота-оналар; талаба-санъат-ота-оналар-ўқитувчилар.

Мажозий ролли ўйинлар ўқувчиларнинг ижтимоий рол, характер тасвиридаги ўз ҳаракатларига асосланади, бу ерда тасвир билан идентификация қилиш орқали у бадиий асарда акс етган хатти-ҳаракатлар ва муносабатларнинг янги нақшларини эгаллайди.

Юқоридагиларга асосланиб, бадиий педагогика қуйидагиларга ҳисса қўшади деган хулосага келиш мумкин: ўқитувчилар ва талабалар ўртасида мулоқот учун енг қулай шароитларни яратиш учун муносабатларни ўрнатиш; акс эттирувчи маданият ва ички назорат туйғусини ривожлантиради, ҳиссий соҳани тартибга солади; ўқувчи ҳақида диагностик хулосалар олишга имкон беради; ҳиссиётларга ҳар томонлама таъсир қилади., шахснинг ахлоқий ва эстетик соҳаси; маънавий маданиятни педагогика, санъат, фанининг ягона тизими орқали таништиради; ижодкорликка кириш ва ўз ижодкорлиги орқали шахснинг жамиятда мослашишига ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Марасулова У. Ўқувчиларда адабий-назарий тушунчаларни шакллантириш усуллари. Методик қўлланма. -Т.: ТДПУ, 2006. - 40 б
2. Мирқосимова М. Адабий таҳлил методикаси. -Т.: Ўқитувчи, 1998. -90 б.
3. Орипов А. Танланган асарлар. Тўрт жилдлик. Биринчи ва иккинчи жилдлар. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. -Т.: 2000. - 432 б
4. Abduqodirovna G. Q., Burxonovich A. S., O'skanov son Abdurashid M. Negative Socio-Psychological Factors Influencing the Personality of a Teenager //International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. 2021. T. 1. №. 7. C. 54-59.
5. Karshibayeva, G Diagnosis of suicidal behavior in adolescents. International Journal for Innovative Engineering and Management Research. A Peer Reviewed Open Access International Journal.// Vol 10 Issue03, March 2021 501-505 p.
6. Karshibayeva, G. The importance of motivation to avoid failure in achieving the success of young football players. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(2)
7. Karshibayeva, G. Innovations in Applied Sciences | SSN 2792-3983 (online), Published under Volume: 1 Issue: 7 in December-2021
8. Karshibayeva, G. Negative Socio-Psychological Factors Influencing the Personality of a Teenager. International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences | SSN 2792-3983 (online), Published under Volume: 1 Issue: 7 in December-2021
9. Каршибаева Г. А., Ибайдуллаева У.Р. Оила психологияси. Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент. 2022 й.
10. Каршибаева Г. А., Абдуасулов Р.А. Психологик маслаҳат. Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент. 2022 й.
11. Абдурасулов, Р. А., & Каршибоева, Г. А. Психологик тренинг асослари. Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент–2019 йил.